Галина-Марија Мићић*
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за србистику
galina-marija.micic@flf.unibl.org

УДК 811.161.1-34.09»20”(497.6)
https://doi.org/10.18485/slavistika.2024.28.2.14
оригинални научни рад
примљен 19. 8. 2024.
прихваћен за штампу 24. 12. 2024.

РЕЦЕПЦИЈА ПРИЧЕ *СПАВАЈ* В. ПЕЉЕВИНА МЕЂУ СТУДЕНТИМА ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

Пратећи радове Романа Ингардена, Ханса Роберта Јауса, Роланда Барта и Умберта Ека о улози читаоца и његове рецепције књижевног дела као равноправног дела целине коју чине аутор, текст и читалац, у овом раду пишемо о истраживању читалачке рецепције приче *Спавај* Виктора Пељевина међу студентима Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци (Република Српска, Босна и Херцеговина). Циљ истраживања је утврдити колико студенти који не познају у превеликој мери културу Совјетског Савеза и Русије могу разумети постмодернистички текст који у многим својим детаљима даје алузије управо на тај период, постоји ли разлика у разумвању, тумачењу текста и препознавању тих алузија међу студентима русистике и студентима других студијских програма, као и на који начин читалачке навике студената утичу на одговоре које дају у анкети.

Кључне речи: читалачка рецепција, постмодернизам, Виктор Пељевин.

Following the works of Roman Ingarden, Hans Robert Jauss, Roland Barthes, and Umberto Eco on the role of the reader and their reception of a literary work as an equal part of the whole composed of the author, the text, and the reader, this paper explores the reader’s reception of Viktor Pelevin’s story “Sleep” among students of the Faculty of Philology at the University of Banja Luka (Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina). The aim of the research is to determine how well students who are not deeply familiar with the culture of the Soviet Union and Russia can understand a postmodernist text that, in many of its details, alludes specifically to that period. Additionally, the research examines whether there are differences in the comprehension, interpretation, and recognition of these allusions between students of Russian studies and those from other study programs, as well as how students’ reading habits influence their survey responses.

Keywords: reader reception, postmodernism, Viktor Pelevin.

О теорији рецепције.

У књизи *Очерки по философии литературы* (1999) Роман Ингарден образлаже идеју о књижевном делу као појму који је шири од текста, наглашавајући значај читалачке рецепције као неодвојиви елемент књижевног

* https://orcid.org/0009-0003-5473-7526

дела. Ингарденова теорија је, свакако, тесно повезана са студијама Романа Јакобсона о узајамном односу аутор – текст – читалац, али је овај филозоф и теоретичар књижевности развио Јакобсонова размишљања у правцу вишеслојности доживљаја текста у зависности од нивоа рецепције код читаоца. Јер оно што читалац „носи у себи и уноси у разумевање дела" (Стојановић 1977: 285), тачније сва предзнања, склоности и околности под којим се читање одвија, значајно утичу на пријем и доживљај одређене књиге. Управо зато он сматра да се целина књижевног дела не завршава аутором и самим текстом, већ да је од кључног значаја укључивање читаоца као равноправног дела целине.

На сличном трагу је и Ханс Роберт Јаус, који у свом делу *Естетика рецепције* наглашава везу између читаоца и самог текста тврдећи како „читалац, свакако, није 'просто индивидуа која чита' стојећи усамљена у друштвеном простору", већ како „преко искуства које му посредује његова лектира он учествује у процесу комуникације у коме уметничке фикције постају практично релевантне да предобликују и да мотивишу друштвено понашање" (1978: 361–362).

Истраживања уметности, посебно књижевности, током друге половине двадесетог века свакако су се кретала у овом правцу. Тако је и један од водећих теоретичара књижевности тог времена, Ролан Барт, истакао идеје „рођења читаоца" и „смрти аутора", под којима подразумева промену фокуса и постављање читаоца у центар у коме се до тада налазио аутор. Барт пише: „Текст је сачињен од многоструких писања, изведен из разних култура, те улази у међусобне односе дијалога, пародије, оспоравања, но постоји једно место где та многострукост налази своје жариште, а то место је читалац, а не као што се до сада говорило, аутор. Читалац је простор на којем су сви цитати који чине писање записани, а да при томе ниједан од њих није изгубљен; јединство текста не лежи у његовом пореклу него у његовом одредишту" (1989: 389).

Полазећи од питања шта је уопште књижевно дело, Ингарден долази до закључака да је оно, између осталог, вишеслојна творевина која у зависности од свог квалитета садржи одређене вредности у сваком од својих слојева. И читалац је тај који, у зависности од својих предзнања, открива вредности сваког од слојева (1971: 10–11).

У свом другом делу, *Доживљај, уметничко дело и вредност*, Роман Ингарден у непосредну везу доводи само уметничко дело и онога ко дело доживљава, пишући како у њиховом општењу долази до конституције естетског предмета под чијим се аспектом појављује уметничко дело, те да само из садејства ова три фактора долази до поимања вредности, одговора на вредности, као и евентуалног суда вредности који их појмовно уобличава (1975:

30). И овде се заправо наглашава улога „онога који доживљава уметничко дело" – у нашем случају читаоца, као некога од кога зависи како ће се оно написано проценити, доживети и вредновати. То да је посматрач, слушалац или читалац увек стваралац, а доживљај уметничког дела увек сааутoрство, приметиће и Дмитриј Лихачов у својим *Писмима о добром и лепом*, и напоменути како „гледалац не гледа просто слику, он је анализира, домишља, продире у суштину уметникове замисли" (Лихачов 2018: 198). Исто се односи и на читаоца.

На основу свега наведеног, примећујемо да читалац може бити онај од чије рецепције зависи суд и судбина одређеног књижевног дела. Читалац обликује и измаштава одређене делове текста, даје прочитаном значење и вредност, али и носи одговорност за прочитано. Од његове спремности, његових знања, искуства и моћи актуелизације одређених аспеката зависи како ће се према делу односити. „Разни поступци деконструкције упадљиво премештају нагласак на иницијативу примаоца и неуклоњиву вишесмисленост текста, тако да текст постаје пуки подстицај за интерпретативну пловидбу насумице", пише Еко у књизи *Границе тумачења* (2001: 25).

Наставши на темељима модернизма, „постмодернизам је спојио теорију постструктурализма, праксу књижевно-критичке анализе деконструктивизма и сликарску праксу савремене уметности и покушао да објасни ову синтезу као 'нови поглед на свет' (Ильин 1996). Нови поглед на свет у коме царује хаос. „Свет као хаос" једна је од основних идеја постмодерниста. Она брише сваку потребу за узрочно-последичним везама и вредносним оријентирима. Овај свет се посматра као свет фрагмената, делова доступних свести.

Захваљујући новом погледу на свет отворио се простор за нове теме и нова питања попут оних „Шта је истина?", „Шта је свет?", „Који светови постоје и где су границе међу њима?", „Шта је свест и како на њу утичу различита средства и стања (медији, опијати, шизофренија, сан)?". Деконструишући општа места, постмодернисти се поигравају са свиме што је до тада сматрано за логично, етично или свето. Сва ова поигравања аутора са текстом – од језичких до културолошких и религиозних – и чине књижевност постмодернизма погодном за различите анализе и тумачења, између осталог из читалачке перспективе. Овај метод је веома примењив на дела писаца постмодерниста, јер она у себи садрже већи ниво апстрактног, не потпуно логичног и рационалног, преосмишљавају свет и дају му нова значења, а од компетенција самог читаоца зависи да ли ће ту игру прихватити и на који начин ће моћи да је испрати.

Ипак, како би читалац могао да се повеже са текстом и докучи ауторска поигравања на било ком нивоу, он мора бити упознат са културом и језиком на коме настаје дело. Уколико читалац недовољно познаје културу

(било класичну, било популарну) из које текст настаје, врло је вероватно да ће му многи детаљи промаћи.

О спроведеном истраживању.

Управо то је и мисао од које полази аутор овог истраживања. Стога је циљ истраживања био проверити колико је дело руског писца Виктора Пељевина из 1991. године, које на њему својствен начин отвара питања односа јаве и сна, колективног несвесног, утицаја медија и пропаганде на појединца и друштво, али и питања реалности, свести и подсвести, јасно и интересантно студентима Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци (Република Српска, Босна и Херцеговина). Испитаници су били студенти различитих година студија, већином русистике.

Будући да се студенти русистике тек на завршној години упознају са постмодернизмом и делом Виктора Пељевина, као и културом Совјетског Савеза и Перестројке (које су централне у Пељевиновом делу – управо то време и та култура се тематизују и подлежу књижевној деконструкцији), а студенти са других студијских програма се са њима кроз факултетско образовање не упознају у превеликој мери, занимало нас је колико они могу да схвате, доживе и како да интерпретирају поједине делове приче *Спавај* (*СПИ*), као и да ли постоји разлика у одговорима између студената русистике и студената других студијских програма

Још једна од претпоставки од којих се пошло јесте да студентске читалачке навике умногоме утичу на разумевање текста, те да ће они испитани студенти који више и посвећеније читају, сматрати текст интересантнијим и разумљивијим, али и дати богатије и детаљније одговоре.

У истраживању је учествовало петнаест студената,[1] а сама анкета се састојала из четири целине, које су укупно садржале осамнаест питања. Анкета је била анонимна. Истраживање је спроведено од 15. априла до 5. маја 2024. године.

Анализа одговора испитаника.

На прво питање, које гласи: „Да ли студирате Руски и српски језик и књижевност?”, а које за циљ има диференцирање студената русистике и студената других студијских програма,[2] једанаест испитаника је одговорило „Да”, док је пет одговора било „Не”. Ово питање било је обавезно и на њега је одговорило свих петнаест испитаника.

1 У анкети је наведено шеснаест одговора, али је један студент два пута послао исте одговоре.

2 У истраживању су, на крају, осим студената Руског и српског језика и књижевности, учествовали само студенти Студијског програма српског језика и књижевности.

Наредних пет питања, која такође спадају у први, обавезни део анкете, односило се на читалачке навике испитаника. Прво питање у овом делу (а друго у целокупној анкети) гласило је: „Колико (отприлике) књига прочитате током месеца?”. Одговори су следећи: 3 (три одговора), 7–8 (два одговора), 8–10 (један одговор), 12 (један одговор), 2–3 (један одговор), 10–15 (један одговор), 4 (један одговор), 5 (један одговор), 6–7 (један одговор), Двије, три[3] (један одговор), Једну или ниједну (један одговор), 3–4 (један одговор), 2 (један одговор). Одговори који обухватају мање од пет књига су прилично неочекивани, будући да се ради о студентима књижевности, који само за вежбе из руске или српске књижевности прочитају месечно по четири до пет књига. Претпостављамо да су неки испитаници схватили да се ради о књигама које прочитају мимо обавезне лектире и пропратне теоријске литературе.

Следеће питање је „Коју врсту литературе највише читате?”, а понуђени одговори су: „Белетристику”, „Стручну и научну литературу”, „Документаристику”. Могуће је одабрати више одговора, или одабрати опцију „Остало” и навести нешто што није понуђено.

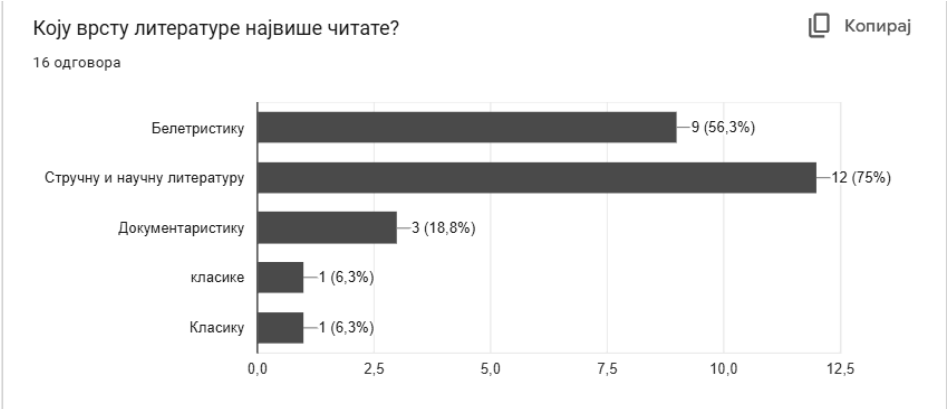

Прилог 1: Врста литературе коју испитани студенти читају.

Три испитаника су одабрала сва три понуђена одговора, три испитаника су одоворила „Белетристику” и „Стручну и научну литературу”, један је одговорио „Стручну и научну литературу” и „Класику”, три су одговорила „Белетристику”, пет „Стручну и научну литературу”, а један „Класике”. Треће питање „Да ли више читате књиге или штампу (новине, часописе, стрипове)?” донело је прилично уједначене одговоре: чак петнаест испитаника одговорило је да више чита књиге, док је један одговор гласио: „Књиге

3 Одговори у читавом раду наведени су стилом које је користио испитаник, без исправљања граматичких или других грешака.

и каткад неки часопис (који је углавном из домена књижевности)”. Пето питање односило се на чланство у библиотекма: „Да ли сте, осим у факултетску, учлањени у још неку библиотеку?”, и чак четрнаест одговора је „Да”, а само два гласе „Не”. На питање „Када сте научили да читате?”, већина испитаника је одговорила да је научила пре поласка у школу (дванаест одговора), док је један део испитаника (њих четворо) одговорио да су научили након што су кренули у основну школу.

Сва ова питања постављена су како бисмо покушали да установимо да ли студентске читалачке навике утичу на разумевање текста, као и на одговоре које ће они дати у анкети, јер смо пошли од претпоставке да ће они испитани студенти који су раније научили да читају, те који више и посвећеније читају, сматрати текст интересантнијим и разумљивијим, али и дати богатије и детаљније одговоре на постављена питања.

Други део анкете (седмо и осмо питање) захтевао је да се оговори на питања о томе колико се испитаницима допао текст (на скали од један до десет), као и колико је текст био стилистички лак за читање (на скали од један до пет). На седмо питање шест испитаника означило је да им се текст прилично допао (осам од десет), четири испитаника су означила седам од десет, два девет од десет, два шест од десет и по један испитаник означили су четири, односно три од десет, што говори о томе да им се текст није претерано допао. Осмо питање, о стилској лакоћи текста, доноси другачију слику: пет испитаника означава да је текст био тежак (два од пет), по четири испитаника одговарају са три и четири од пет, а само три означавају пет од пет, што значи да је текст био потпуно лак за читање и разумљив, те да нису имали потешкоћа приликом његовог читања.

Прилог 2: Допадљивост текста.

Прилог 3: Стилистичка лакоћа текста.

Почетна претпоставка била је да студентима текст неће бити претерано једноставан за читање и разумевање, што се испоставило као тачно, али и да ће то неразумевање утицати на привлачност и допадљивост текста, што се испоставило као нетачно, јер је велика већина (дванаест од шеснаест) испитаних студената оценила да им се текст прилично допао (означили су седам или више на скали до десет).

Трећи део анкете састојао се од три питања на која је било потребно дати кратак, асоцијативан одговор. Иако одговори на питања у овом делу упитника нису били обавезни, интересантно је да је већина испитаника одговорила на њих, за разлику од оних постављених у четвртом делу анкете. Прво питање (девето у анкети) било је: „Којом речју бисте описали текст *Спавај*?". Два одговора гласила су „Асоцијација", два „Сан", а по један „Маштање", „Песимистичан", „Збуњујући", „Чудновато", „Хипноза", „Смрт", „Нестварно", „Чудно", „Реалност", „Плетеније словес", а један оговор гласио је: „Добар трик писања и скривања истине коју ни сам писац врло вјероватно не зна". Оговори који се односе на сан, маштање, чудноватост и слично су прилично очекивани, али као занимљива се издвајају два одговора: „Плетеније словес" и „Добар трик писања и скривања истине коју ни сам писац врло вјероватно не зна", која указују на стилску сложеност текста и потешкоће са којима су се студенти током читања срели.

Друго питање (десето) гласи: „Којом бојом бисте описали причу *Спавај*?". Пет испитаника наводи сиву боју, три плаву, два тамносиву, а по један измагличастосиву, плаву (свијетлу нијансу), црну, љубичасту, зелену или сиву и „ниједном, али ако баш мора, нека буде смеђа". Треће питање у

овом делу односло се на наслов самог дела: „Када бисте давали наслов овом тексту, како би он гласио?”. Студент који је два пута послао одговоре одговорио је „Путем низа”, а остали одговори гласе: „Путовање кроз подвијест”, „Нисам сигурна, можда ‘Живот у сновима’ или ‘Снују сви’”, „Тетурајући до јаве”, „Шарка људског живота”, „Безнадежно мртвило”, „Ван моје контроле”, „Све ли је сан?”, „Скривање ‘Истине’”, „Хипноза”, „Буђење?”, „Побуњеници или луђаци”, „Међу јавом и мед сном”, а један одговор гласио је „Не знам”. Већина испитаних студената повезала је текст са тамним бојама попут сиве, плаве, црне или љубичасте, што опет може говорити о недовољној јасности текста, али и о атмосфери која у њему влада. Када су у питању наслови, студенти су, очекивано, већином бирали оне који се односе на сан, питање истине, те односа свести и подсвести.

Последњи, четврти део упитника садржао је седам питања. Он је захтевао дуже одговоре и проверавао је разумевање појединих аспеката текста. Одговори на ова питања нису били обавезни, стога је углавном мањи број одговора од броја испитаника, што је и очекивано, будући да је ово „најтежи” део анкете. Ипак овај део је и најзначајнији, јер у њему студенти на примерима из самог текста показују колико им је он близак и разумљив.

Прво питање (дванаесто) гласило је: „Да ли у тексту препознајете неке елементе и карактеристике живота у Совјетском Савезу (и Русији)? Уколико препознајете, наведите које.” Два одговора су: „МЛ философија, читање Једног дана Ивана Денисовича, емисија Камера посматра свет, која је симболичног имена, сви спавају, несвјесност, покушај бијега из сна, бушни зидови, празне улице на периферији града”, а по један „Највише ми је пажње привукла колотечина у којој се сви налазе. Баш као она коју је потенцијално могла изазвати власт тог периода.”, „Марксистичко-лењинистичка филозофија, виц о Грузијцима у космосу, прослава совјетског човјека.”, „Преознајем да је текст сав у томе, али пошто немам довољно знања не могу дати потпун одговор.”, „Читање новина, боршч, сједење испред ТВ, вотка, алкохол на улицама... ”, „Припремање боршча, свечана симфонија посвећена руској балалајки”, „Аутоматизован живот без креативности и радости”, „Имена личности, називи телевизијских емисија”, „МЛ философија, комисије”, „Метро, вотка...”, два одговора гласила су „Не знам”, а три испитаника нису дала одговор на ово питање. Чини се да је већина студената уочила оне површне и стереотипне карактеристике попут водке, боршча, МЛ философије (која је у преводу Максима Сантинија издвојена фуснотом, па је тешко не приметити), туробности живота у Совјетском Савезу. Интересантно је да нико није навео Спартак, Курску битку, читање, као и конзерве морског купуса, које се помињу на више места у тексту.

Следеће питање је: „Зашто се прича зове *СПИ* (*Спавај*)?". Одговори су: „Јер је то асоцијација од дјетињства, спавај нам говори и мајка, кад спаваш сигуран си, у сну је лакше." (два одговора), „Како је назив имепративно постављен рекла бих да и изискује такво делање. С тим да је сам наслов истакнут с одређеном метафором коју везујемо за живот (имп. живи). Рекла бих да се прича тако зове јер нас упућује да сви живимо другачију стварност.", „Класични цинизам, јер боље је спавати и не мислити. Можда су спавачи будни, а ми спавамо, ко ће га знати? Можда се спавањем лакше прихвата реалност, али када видимо ствари и када имамо чиоду, шта онда?", „Спавај и ти — и не мијењај ништа. Зашто не бити Домановићево 'мртво море', приказују да је могуће (и лакше). Буђење је кобно, и сам лик наводи да се не сналази у реалности.", „Јер представља друштво у којем нико истински не живи, већ 'преспавају' живот избјегавајући себе и истину.", „Већину живота заправо проводимо у сну, па тако одређене ситуације лакше и прихватимо.", „Због тога што се сан представља као симбол пасивности и бијега од стварности", „Због етикете која се налази на вотки, а на којој пише СПИ", „Зато што је сан много занимљивији од реалности", „Јер су у цијелом дјелу сву у некаквом полусну", „Због стања у којем битише главни јунак", „Измјести се из стварног свијета", „Ефектније је".

Четрнаесто питање се односило на цитат из приче: „'Никита се представи. - Ја сам Гаврило – рече онај с наочарима – а ово је Михајло.' Ко су Гаврило и Михајло?". Велики број испитаних студената одговорио је да су у питању арханђели или анђели (седам одговора), пет студената одговорило је да се ради о редарима, а по један студент је одговорио да су у питању „Још једни спавачи", који „симболично дијеле име са анђелима", а други да не зна, док два студента нису одговорила. Из овога закључујемо да су алузију на арханђеле студенти лако препознали, али да у одговорима нису образложили или повезали њихово појављивање са ситуацијом у којој се Никита налази.

Следеће питање (петнаесто), требало је да наведе студенте да се сете и примете имена и називе познате из ранијег читалачког искуства. Пет студената на ово питање није одговорило, два одговора гласе „Дзержински, Утјосов, Буњин...", а остали одговори су: „Маркс на почетку, Маркиз де Сад у оном поглављу о Французу перверзњаку, Један дан Ивана Деснисовича, Сјенкович", „Сјенкјевич, Хејердал, Буњин, маркиз де Саде, Јељцин", „Спартак, Курска битка, римско-пугачевско", „Анушка, дедица Максим, Серјожа", „Сјенкјевич, Јељцин", „Буњин, Сјенкјевич", „Нисам сигурна.", „Иван Буњин", „Максим". Очигледно, највећи број испитаника препознао је Ивана Буњина, Хенрика Сјенкјевича, затим Јељцина, Маркиза де Сада, дело „Један дан Ивана Денисовича".

Шеснаесто питање односи се на новине као извор информација, карактеристичан за Пељевина: „‘Никита је у сну прогутао многе књиге које до тада никако није успевао да дешифрује, и чак је научио да чита новине, чиме је дефинитивно умирио родитеље, који су се пре тога често с горчином дошаптавали поводом њега.’ На шта Пељевин скреће пажњу увођењем читања новина као услова ‘нормалности’, како тај акт доживљавају Никитини родитељи?”

Одговори су: „Совјетска страрија генерација у новине слијепо вјерује. То карактеришу као препород.” (два одговора), „Никитини родитељи тај потез доживљавају као Никитину иницијацију у младића, као препород. А Паљевин нам скреће пажњу, можда, на важност озбиљних, политичких, друштвених тема које у новинама проналазимо и како је то услов ‘нормалности’ јер је опште прихваћена ствар одраслих људи.“, „Слијепо слушање истине која је само у медијима, по схватању нормалних људи. Новине представљају лажну истину коју сваки човјек ако желе да га сматрају нормалним мора да слиједи Ками се томе чудио у Паду.”, „Читањем новина он је на неки начин дао изјаву да ће се стопити са друштвом, да неће искакати из оквира својим мишљењима и понашањем.”, „Можда ради сазнања о дешавања у свијету, да не заостаје са вијестима, они то доживљавају као препород”, „Они су одушевљени јер је почео да се занима за политику, стање у земљи, тренутне ситуације...”, „Нормално је да чита новине, да се обавијештава о политици, буде дио система на тај начин...”, „Читање новина као упућивање у реалност и прихватање исте. Одраслост и небунтовништво.”, „Безусловно вјеровање у оно што нам се пласира путем медија”, „На неопходност праћења тренутних дешавања у држави.”, „С поносом, поготово мајка. Одушевљено, весело.”, „Постао је другачији, дешава му се промјена.”, „На индокринацију од стране власти.” Велики број одговора односи се на улазак у свет одраслих, постанак дела система, који слепо верује ономе што прочита. Из неких одговора, попут тога да „совјетска старија генерација” слепо верује новинама, да „новине представљају лажну истину”, или да читањем новина Никита „неће искакати из оквира својим мишљењима и понашањем” види се да је студентима јасна Пељевинова критика и пеиспитивање односа према стварности коју обликују медији, а која је карактеристична за совјетско друштво тог времена.

Претпоследње питање такође представља цитат: „‘Извукао је из џепа чиоду са зеленом главицом, која се тамо нашла незнано како, бацио је у снежни нанос и подигао очи.’ Ово је реченица са самог краја приче. Зашто у претпоследњој реченици Пељевин пише о чиоди?”. Одговори које су студенти дали гласе: „Зато што је она повратак у реалност.”, „Зато што је његов јунак видио истину таква каква је и он је поражен, њему не треба више

чиода да остане будан, будност је узнемиравајућа. Можда на крају схвати да ипак жели да спава јер не може против свега и свих.", „Нисам сигурна, претпостављам или да је хтио потврдити причу као сновиђење, отуда и 'нашла незнано', или да је заправо Паљевин хтио да се избрише и тај један предмет који опомиње на стварност.", „Убодом чиоде у бутину де будио из сна, сада је баца у снијег јер је реалност постала толико досадна да више нема смисла да се буди", „ Бацивши чиоду Никита је одустао од борбе са сном, јер му је она била алатка за буђење. Прихватио је спавање као нормалност.", „Чиода је једина спона са стварношћу, коју овдје јунак одбацује. Лакше је снивати све савршено, него бити у реалности.", „Подсјећа нас чему она служи и показује да се лик изгубио у својим сновима и не сјећа се чему му чиода служи", „Чиода као средство буђења овдје није имала своју функцију, односно није била потребна/корисна.", „Нема више начина за буђење, сан је прихваћен", „Јер је она симбол изласка из стања хипнозе.", „одустајање од снова (или мирење са јавом)", „Да би провјерио да ли је то јава или сан", „Чиода је катализатор буђења.", „Не знам", док један студент није одговорио на постављено питрање. У својим одговорима испитани студенти углавном примећују да је чиода средство буђења, те да она на крају постаје непотребна, али се разликују разлози због којих Никита остаје у стању сна („Можда на крају схвати да ипак жели да спава јер не може против свега и свих.", „... одустао од борбе са сном, јер му је она била алатка за буђење. Прихватио је спавање као нормалност.", „Лакше је снивати све савршено, него бити у реалности." „...показује да се лик изгубио у својим сновима и не сјећа се чему му чиода служи"), док само један испитани студент наводи да се губитком чиоде одустаје од снова и мири са јавом.

На последње, осамнаесто питање, које гласи: „'(...) небо је било високо и чисто и он се веома изненади уочивши сред сићушне звездане икре сазвежђе Великог медведа (...)' Зашто је на крају текста небо описано као да је пуно звездане икре?", три испитаника нису одговорила, пет је одговорило „Не знам/Нисам сигурна", а остали одговори су: „Јер је икра чест производ за јело у Русији, а звијезде личе на куглице икре." (два одговора), „Зато што је поменуо да се истина сакрива тако што се на браву ставља икра, биће да када се склони икра види се истина или смо тако близу истини ако боље погледамо.", „Један од трагова претходних снова који је представљен као дио коначног сна, свемира/неба, и као показатељ да је 'заспао' много раније током приповијетке.", „Можда је први пут видио колико је небо величанствено и сјајно и звијезде које се не могу изборјати", „можда неко помињање старца који замишља киоск са икром раније у дјелу", „Баш као што је био асфалт прекривен икром у сну", „Алузија на руско друштво, виши друштвени слој."

Закључак.

Проверавајући резултате истраживања, дошли смо до следећих закључака. Студенти србистике, који су учествовали у истраживању (њих пет) углавном су давали опширне одговоре и у већини случајева (осим једног испитаника, који није одговорио на осам од десет питања која нису била обавезна) одговорили су на већину питања. Интересантно је да су они углавном одговорили на питања која се тичу познавања карактеристика руског живота, као и на питања о именима познатим из претходног читалачког искуства. Важно је напоменути да су студенти Српског језика и књижевности студенти треће године, те да је очекивано да имају богатије читалачко искуство.

Иако је број испитаних студената са србистике упола мањи од студената русистике (пет студената), закључак је да су они поприлично озбиљно схватили задатак постављен пред њих и одговорно су приступили испуњавању анкете (осим једног студента, који је само задовољио форму), прилично добро су схватили основне идеје текста, на које је у анкети скренута пажња. Ово се, свакако, може приписати зрелости и озбиљности студената, али и њиховом познавању основних постулата постмодернизма (анкета је спроведена међу студентима који слушају предмет Постмодернизам), који су помогли да студенти боље разумеју и растумаче текст. Оно на шта бисмо скренули пажњу, јесте да се међу овим студентима почетна претпоставка о томе да ће студенти који су раније научили да читају и имају богатије читалачко искуство захваљујући већем броју књига које прочитају на месечном нивоу, дати потпуније, садржајније одговоре, показала као тачна. Ипак, услед малог броја испитаника, ово не можемо поставити као законитост.

Са друге стране, сви испитани студенти русистике одговорили су на већину питања, али су одговори били различите комплексности. Ово можемо оправдати различитим узрастима студената, од којих је део био са прве године основних студија. Значајно је да су неки од њих прескочили питања о руској култури и претходном читалачком искуству, јер је мало вероватно, и свакако неочекивано, да им ништа од онога што се наводи у тексту није познато (Сјенкјевич, Иван Буњин, *Један дан Ивана Денисовича*). Чињеница да је један испитаник давао само одговоре на питања на која је могао бити сигуран у одговор, попут питања о Михаилу и Гаврилу или о улози чиоде и њеном одбацивању, говоре о томе да студенти нису били потпуно слободни приликом попуњавања анкете и да је постојао страх од нетачног одговора, претпостављамо пре него незнање, који је утицао на то да се на ова питања не одговори, без обзира на анонимност анкете. Претпоставка од које полазимо, а која се код студената србистике, иако на малом узорку, показала као тачна, међу студентима русистике не може се сматрати правилном. Већина испитаних студената научила је да чита пре поласка у школу, они који су на-

вели да читају већи број књига месечно, као и да су учлањени у већи број библиотека нису одговорили на сва питања, чак и на она на која би се очекивало, попут имена из ранијег читалачког искуства. Тако да можемо закључити да у овом случају број прочитаних књига и претпостављено веће читалачко искуство није одиграло важнију улогу приликом попуњавања анкете, већ је страх од грешке, како нам се чини, био фактор који је одредио на која ће питања и колико детаљно одговорити сваки од испитаних студената.

Одговори, које су студенти дали наводе на закључак да су питања о улози чиоде и називу дела била најједноставнија, јер је највећи број студената одговорио на њих, а одговори су прилично слични, што говори о томе да су испитаници на основу текста могли да дођу до одговора који су сматрали тачним или очекиваним и у који су били сигурни. Слична је ситуација са одговорима на питање о Михаилу и Гаврилу, који су јасна алузија на арханђеле, те је и очекивано да ће студенти који припадају хришћанској и православној култури лако препознати Пељевинову алузију. Ипак, интересантно је да су на ово питање студенти одговарали искључиво са „редари", или варијацијом „анђели/арханђели", али да нико није довео у везу те две улоге и прелазак Никите из једне реалности у другу, иако су многи студенти у питању о чиоди увидели да он одбацивањем чиоде одбацује бивствовање на граници двеју реалности и трајно прелази у једну од њих, која се може повезати са смрћу, а на том путу прате га управо Михаило и Гаврило.

Питање о симболици читања новина као предуслову „нормалности" такође је могло бити познато захваљујући сличности живота у Југославији и Совјетском Савезу, али и припадности данашњем свету, јер су многи испитани студенти дали одговоре о новинама као иницијацији у свет одраслих, средству за упућивање у реалност, политику и стање у друштву, као и веровање у оно што се пласира путем медија, а што је честа тема Пељевинових дела, која је данас актуелнија него икада раније.

У групу питања која су добила мањи број одговора, и велики број њих је прилично штур, а очекивали смо другачију слику, спадају питања о карактеристикама живота у Совјетском Савезу и Русији, као и о именима познатим из ранијег читалачког искуства, о чему смо већ писали.

Очекивано, питање које је било најтеже, јесте последње питање у анкети, које се односи на „сићушну звездану икру". На њега је само осам студената одговорило и дало одговоре који нису „не знам/нисам сигуран".

На основу свих анализираних одговора може се закључити да иако студенти наводе да им се текст допао и да није био претерано стилистички тежак, ипак се чини да су се најбоље показала питања на која се у тексту могао пронаћи јасан и (у неком смислу) недвосмислен одговор, као и питања на која је одговор могло пружити припадање хришћанској, или савременој

култури, док су она питања која се односе на руску културу остала у највећој мери непроходна без претходног предзнања.

Уколико се вратимо на идеју Романа Ингардена коју смо изнели на почетку рада, о књижевном делу као о појму који је шири од текста, јер подразумева тумачење и рецепцију сваког појединачног читаоца, на основу спроведене анкете закључујемо да сваки појединац читајући текст од њега заиста ствара сопствено књижевно дело. Уносећи своја читалачка искуства, уочавајући (или не) алузије аутора, познајући културу о којој се пише, читалац улази у игру и открива текст на различитим нивоима, те га може доживети као интересантан, стилски сложен, проходан или апсолутно нејасан независно од онога што пише (јер је текст одређеног дела увек исти), већ од онога што он као појединац у тренутку читања носи у себи.

Цитирана литература

Барт, Ролан. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва: Прогресс, 1989.

[Bart, Rolan. Izbrannye raboty: Semiotika: Poėtika. Moskva: Progress, 1989]

Еко, Умберто. Границе тумачења. Београд: Паидеиа, 2002.

[Eko, Umberto. Granice tumačenja. Beograd: Paideia, 2002]

Ильин, Илья Петрович. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. Москва: Интрада, 1996.

[Il′in, Il′ia͡ Petrovich. Poststrukturalizm. Dekonstruktivizm. Postmodernizm. Moskva: Intrada, 1996]

Ингарден, Роман. Доживљај, уметничко дело и вредност. Београд: Нолит, 1975.

[Ingarden, Roman. Doživljaj, umetničko delo i vrednost. Beograd: Nolit, 1975]

Ингарден, Роман. О сазнавању књижевног уметничког дела. Београд: Српска књижевна задруга, 1971.

[Ingarden, Roman. O saznavanju književnog umetničkog dela. Beograd: Srpska književna zadruga, 1971]

Ингарден, Роман. Очерки по философии литературы. Благовещенск: БГК Им. И. А. Бодуэна Де Куртенэ, 1999.

[Ingarden, Roman. Ocherki po filosofii literatury. Blagoveshchensk: BGK Im. I. A. Boduėna De Kurtenė, 1999]

Јаус, Ханс Роберт. Естетика рецепције. Београд: Нолит, 1978.

[Jaus, Hans Robert. Estetika recepcije. Beograd: Nolit, 1978]

Лихачов, Дмитриј. Писма о добром и лепом. Београд: ЈП Службени гласник, 2018.

[Lihačov, Dmitrij. Pisma o dobrom i lepom. Beograd: JP Službeni glasnik, 2018]

Пелевин, Виктор. Жута стрела и друге приче. Нови Сад. Светови, 2003.

[Pelevin, Viktor. Žuta strela i druge priče. Novi Sad. Svetovi, 2003]

Стојановић, Драган. Феноменологија и вишезначност књижевног дела. Београд: Просвета, 1977.

[Stojanović, Dragan. Fenomenologija i višeznačnost književnog dela. Beograd: Prosveta, 1977]

Галина-Мария Мичич

ВОСПРИЯТИЕ РАССКАЗА «СПИ» В. ПЕЛЕВИНА СРЕДИ СТУДЕНТОВ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА УНИВЕРСИТЕТА В БАНЯ-ЛУКЕ

Резюме

Следуя работам Романа Ингардена, Ханса Роберта Яусса, Ролана Барта и Умберто Эко о роли читателя и его восприятии литературного произведения как равноправной части целого, включающего автора, текст и читателя, в данной работе мы исследуем восприятие рассказа Виктора Пелевина *СПИ* среди студентов Филологического факультета Университета в Баня-Луке (Республика Сербская, Босния и Герцеговина). Цель исследования – выяснить, насколько студенты, мало знакомые с культурой Советского Союза и России, способны понять постмодернистский текст, который в многочисленных деталях отсылает именно к этому периоду. Также исследуется, существует ли разница в понимании, интерпретации текста и распознавании этих аллюзий между студентами-русистами и студентами других учебных программ, а также каким образом читательские навыки студентов влияют на ответы, которые они дают в анкете.

Анкета состояла из четырёх разделов, включающих восемнадцать вопросов и она была анонимной. В исследовании приняли участие пятнадцать студентов.

На основе всех проанализированных ответов можно сделать вывод, что, хотя студенты отмечают, что текст им понравился и не был чрезмерно стилистически сложным, наилучшие результаты показали вопросы, на которые в тексте можно было найти чёткий и однозначный ответ, а также вопросы, ответы на которые могли быть обусловлены принадлежностью к христианской или современной культуре. Однако вопросы, связанные с русской культурой, в значительной степени остались непонятными без предварительных знаний.

Ключевые слова: восприятие читателей; постмодернизм; Виктор Пелевин.